

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 331.101.6

О.В. БЕЗПАЛЬКО,
к.е.н., доцент, Національний університет харчових технологій,
Ю.В. БАБІК,
магістрант, Національний університет харчових технологій

Основные аспекты взаимосвязки между эффективностью, продуктивностью та результативностью праці

Стаття присвячена дослідженню економічної сутності ефективності використання найголовнішого виробничого ресурсу – людської праці. Визначено види ефективності в залежності від місця її прояву та причин утворення. Розглянуто взаємозв'язок ефективності праці з іншими економічними категоріями: продуктивність та результативність праці і виокремлено спільні та відмінні характерні ознаки між ними. Охарактеризовано чинники, які впливають на рівень продуктивності праці. Проаналізовано вплив психофізіологічних і соціальних аспектів на ефективність праці. Акцентовано увагу на особливостях оцінки рівня ефективності праці для різних сфер виробництва.

Ключові слова: ефективність праці, продуктивність праці, інтенсивність праці, результативність праці.

Е.В. БЕЗПАЛЬКО,
к.э.н., доцент, Национальный университет пищевых технологий,
Ю.В. БАБИК,
магистрант, Национальный университет пищевых технологий

Основные аспекты взаимосвязи между эффективностью, производительностью и результативностью труда

Статья посвящена исследованию экономической сути эффективности использования главного производственно-го ресурса – человеческого труда. Определены виды эффективности в зависимости от места ее проявления и причин образования. Рассмотрена взаимосвязь эффективности труда с другими экономическими категориями: производительностью и результативностью труда, – и выделены общие и отличительные характерные признаки между ними. Охарактеризованы факторы, влияющие на уровень производительности труда. Проанализировано влияние психофизиологических и социальных аспектов на эффективность труда. Акцентируется внимание на особенностях оценки уровня эффективности труда для различных сфер производства.

Ключевые слова: эффективность труда, производительность труда, интенсивность труда, результативность труда.

Н. БЕЗПАЛКО,
Ph D, National University of Food Technologies,
YU. BABIK,
master degree students, National University of Food Technologies

Basic aspects relationship between efficiency, productivity and effectiveness work

The article investigates the economic substance of efficiency the most important productive resource – human labor. The types of efficiency depending on the location of its manifestations and causes of. Intercommunication work efficiency of other economic categories: productivity and efficiency of work and singled out differences and characteristic features between them.

Characterized factors affecting the level of productivity. The influence of physiological and social aspects of the performance of work. The attention is focused on the features assess the level of work efficiency for different areas of production.

Keywords: efficiency of labor, productivity, labor intensity, the impact of labor.

Постановка проблеми. Довготривале і успішне функціонування суб'єкта господарювання на ринку передбачає, насамперед, його результативну, ефективну, продуктивну роботу. Досягнення мети з мінімальними зусиллями є однією з економічних закономірностей функціонування будь-якого підприємства чи суспільства. Це обумовлено зростаючими потребами споживачів у товарах, послугах, різних суспільних благах, а також необхідністю їх постійного задоволення при обмежених виробничих ресурсах. Саме ефективне використання наявних ресурсів дає змогу задовольнити постійно зростаючі потреби підприємства і отримати бажаний результат. З огляду на це виникає необхідність чіткого визначення самої сутності поняття ефективності діяльності будь-якого суб'єкта господарювання, і зокрема ефективності його основної рушійної сили – людської праці, а також розмежування і встановлення взаємозв'язку між синонімічними, на перший погляд економічними категоріями: ефективна, результативна та продуктивна праця.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Досліджувана проблематика постійно перебуває в центрі уваги вчених–економістів. Істотний внесок у розвиток теорії та практики дослідження та оцінки ефективності праці зробили відомі вчені, зокрема: П.Ф. Друкер, А. Лоулер, С. Мосс, Д. Синк, Ф. Тейлор, Д.П. Богиня, О.А. Грішнова, В.Я. Гуменюк, В.С. Дієсперов, В. Єременко, Г.Т. Завіновська, Т.А. Заяць Т.А., Е.М. Лібанова, С.Г. Струмилін, І.М. Тимош та інші. Разом з тим ряд питань щодо висвітлення спільних аспектів та виокремлення відмінностей між такими економічними категоріями, як «ефективність праці», «продуктивність праці» та «результативність праці», потребують додаткового наукового опрацювання та усунення методичних протиріч.

Метою статті є дослідження сутності поняття «ефективність праці» та встановлення взаємозв'язку і розмежування відмінних ознак між близькими за своїм значенням економічними категоріями «продуктивність праці» та «результативність праці».

Виклад основного матеріалу. «Ефективність» є широковживаною категорією зарубіжної та вітчизняної економічної науки. Саме слово «ефективність» має два іноземні аналоги: effectiveness (англ.), efficacité (фран.) та efficiency (англ.), efficience (фран.), що перекладається як «дієвість» або «економічність», тобто здатність приносити ефект. Але, по суті, це відносна величина двох різних ефектів з різними причинно–наслідковими ознаками та місцем їх прояву. Перший з них проявляється у зовнішньому середовищі підприємства і є загальним наслідком внутрішніх і зовнішніх змін у виробничій діяльності суб'єкта господарювання. Ми погоджуємося з В.Я. Гуменюк та І.А. Рошник [3], що відносну величину такого ефекту (effectiveness) за місцем його прояву доречно вважати зовнішньою або ринковою ефективністю. Другий вид ефекту і його відносна величина (efficiency) є наслідком мобілізації внутрішніх резервів більш раціональнішого використання виробничих ресурсів. Він піддається вимірюванню, виявляється лише в межах підприємства і є неважливим

для споживачів відповідних товарів. Споживач оцінює якість і актуальність товару незалежно від того, скільки витрачено на його виготовлення праці, матеріалів, енергії та інших ресурсів. За місцем виявлення і оцінювання такого ефекту його відносну величину логічно називати внутрішньою ефективністю, а за причинами його утворення – ефективністю інтенсифікації використання виробничих ресурсів.

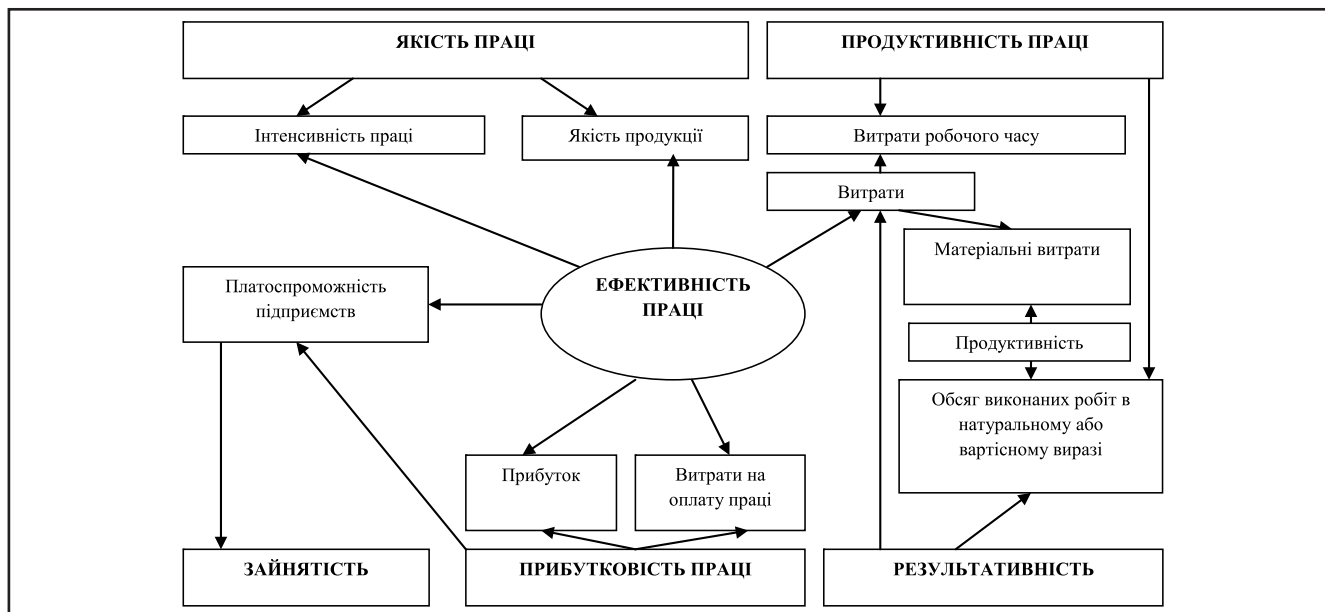
Ефективність розкриває характер причинно–наслідкових зв'язків виробництва, і вона показує не сам результат, а те, якими зусиллями він був досягнутий. Тому в загальному розумінні ефективність – це співвідношення результатів і витрат, але дослідження цього співвідношення є основною проблемою економічної теорії і господарської практики, і найбільша складність виявляється в різних підходах, що вважати результатом і витратами. Результати, як правило, характеризуються обсягами та вартістю виробленої і реалізованої продукції, розмірами доданої вартості, прибутку, а також показниками конкурентоспроможності, якості життя, екології тощо.

Витрати визначаються обсягом (вартістю) використаних економічних ресурсів. Як відомо, економічні ресурси поділяють на три великі групи: людські ресурси (трудова потенціал, людський капітал); компоненти природних ресурсів (земля та сировина); компоненти засобів виробництва (фізичний капітал). Відповідно окремо визначається ефективність використання людських ресурсів, природних ресурсів або капіталу. Ефективність праці – це ефективність використання саме людського капіталу. Це поняття складне та комплексне, його взаємозв'язок з іншими економічними категоріями представлено на рисунку [1 1].

В економічній літературі поряд із поняттям ефективності праці широко вживаються й інші близькі за своїм значенням терміни і поняття, які також визначаються співвідношенням результатів та витрат. Насамперед це стосується таких економічних категорій, як «продуктивність праці» та «результативність праці».

Найпоширеніші трактування продуктивності праці та їхні основні відмінні ознаки наведено у таблиці. Спільною ознакою цих визначень є те, що всі автори вважають продуктивність праці основним показником ефективності використання визначального ресурсу виробництва – людської праці, який характеризується співвідношенням обсягу продукції, робіт чи послуг, з одного боку, та кількості праці, витраченої на виробництво цього обсягу, з іншого боку. Залежно від прямого чи оберненого співвідношення цих величин розрізняють виробіток і трудомісткість.

Згідно з рекомендаціями Міжнародної організації праці продуктивність праці є показником, який відображає ступінь ефективності використання одного конкретного фактору виробництва (або ресурсу) – праці. На її рівень на підприємстві першою чергою впливає рівень екстенсивного використання праці, інтенсивність праці та техніко–технологічний стан виробництва. Рівень екстенсивного використання праці показує ступінь її продуктивного використання та тривалість протягом робочого дня при незмінності інших характеристик. Чим

Ефективність праці як складне, комплексне поняття

повніше використовується робочий час, чим менше простоїв та інших втрат робочого часу і чим триваліший робочий день, тим вищий рівень екстенсивного використання праці і відповідно продуктивності праці. Однак зростання продуктивності праці за рахунок екстенсивних характеристик має чіткі межі: законодавчо встановлену тривалість робочого дня і тижня. Якщо протягом законодавчо встановленої тривалості робочого часу цей час повністю витрачається на продуктив-

ну працю, це і є верхня межа рівня екстенсивного використання праці. Інтенсивність праці характеризує ступінь її напруженості і визначається кількістю фізичної та розумової енергії людини, витраченої за одиницю часу. Підвищення інтенсивності праці також має свої межі, а саме: фізіологічні та психічні можливості людського організму. Нормальна інтенсивність праці означає такі витрати життєвої енергії людини протягом робочого часу, які можна повністю поновити до початку на-

Аналіз існуючих визначень продуктивності праці як економічної категорії

Визначення	Автор	Відмінні ознаки визначень
1	2	3
1. Продуктивність праці – це показник її ефективності, результативності, що характеризується співвідношенням обсягу продукції, робіт чи послуг, з одного боку, та кількістю праці, витраченої на виробництво цього обсягу, – з іншого [2]	О.А. Грішнова	Продуктивність праці розглядається як показник, що характеризує ефективність використання визначального ресурсу виробництва – людської праці. Автори цих визначень акцентують увагу на тому, що продуктивність праці (продуктивність ресурсів) є складовою частиною більш ширших понять таких як: «ефективність праці» або «ефективність використання ресурсів»
2. Продуктивність ресурсів – це ефективність використання ресурсів (праця, капітал, земля, матеріали, енергія) під час виробництва продукції, виконання робіт або надання послуг [10]	І.М. Тимош	
3. Продуктивність праці – це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції [5]	Г.Т. Завіновська	Відмінною характеристикою продуктивності праці в цих визначеннях є те, що вона трактується як кінцевий результат праці, що виражений або кількістю продукції, або кількістю часу, що витрачено на її виробництво
4. Продуктивність праці: 1) кількість продукції, що виробляє робітник у сфері матеріального виробництва за одиницю робочого часу (годину, зміну, місяць, рік), цей показник називається виробітком на одного працівника (робітника); 2) кількість часу, що витрачається на виробництво одиниці продукції чи виконання певної роботи (інтенсивність праці), цей показник визначає трудомісткість продукції [8]	В.С. Іфтемичук, В.А. Григорев, М.І. Манілич, Г.Д. Шутак	
5. Продуктивність праці – це результат конкретної праці за певний проміжок часу, що вимірюється кількістю продукції, зробленої за одиницю робочого часу 9 годину, зміну, місяць, рік), або кількістю часу, витраченого на виробництво одиниці продукції [1]	П.Ю. Буряк, Б.А. Карпінський, М.І. Григор'єва	
6. Продуктивність – це виробнича спроможність (у плануванні) або фактична корисність (в аналізі) сукупності ресурсних факторів виробництва (загальна продуктивність) або окремого з них (факторна продуктивність), що вимірюється відношенням обсягів продукції до кількості ресурсів, завдяки яким вона створена (або буде створена) [3]	В.Я. Гуменюк, І.А. Рощик	Характерною ознакою цього визначення є те, що продуктивність розглядається на різних етапах управлінської діяльності, а також розмежовується по різних виробничих факторах

ступного робочого дня при реально доступній для цієї людини якості харчування, медичного обслуговування, використання вільного часу тощо. Отже, рівень екстенсивного використання праці та інтенсивність праці – це важливі фактори зростання продуктивності праці, які однак мають чіткі обмеження, тобто не можуть використовуватися безкінечно, оскільки фізичні можливості людини вичерпні [9]. Джерелом зростання продуктивності праці, яке не має меж, є техніко-технологічне вдосконалення виробництва під дією НТП. Ускладнення знарядь виробництва стимулювало появу в сучасному світі працівника нової якості: освіченого і розвинутого як фізично, так і розумово, який користується благами виробництва і зацікавлений у його розвитку. Сприяло цьому процесу і виникнення нових економічних теорій у сфері праці: «людських відносин» та «соціального партнерства».

За кілька останніх десятиріч у розвинених країнах світу рівень екстенсивного використання праці зменшився більш ніж удвічі, інтенсивність праці при цьому не зростала, а продуктивність збільшилася у кілька разів, що проявилось у зростанні добробуту і рівня споживання всіх верств працюючого населення. Тобто саме за рахунок НТП продуктивність праці зростає, що дає можливість виробляти все більше споживчих благ меншою кількістю праці [7].

Істотною особливістю категорії «ефективність праці» на відміну від «продуктивності праці» є те, що вона характеризує результативність живої праці як діяльності людей у всіх її видах (науковця, лікаря, вчителя, артиста, підприємця, менеджера, робочого тощо), а також всіх її складових (якості, кількості, інтенсивності, продуктивної сили, тощо). Більше того, економічна природа ефективності праці тісно переплітається з її психофізіологічними і соціальними аспектами.

Психофізіологічна ефективність праці визначається дією трудового процесу на організм людини. З цього погляду ефективною може бути визнана тільки така праця, яка разом із певною продуктивністю забезпечує нешкідливі, сприятливі санітарно-гігієнічні умови і безпеку; достатню змістовність праці і дотримання меж її розділення; можливості усестороннього розвитку фізичних, розумових сил і здібностей людини в процесі праці; запобігає негативному впливу виробничого середовища на працівника. Звідси походить і поняття соціальної ефективності праці, яка включає вимоги гармонійного розвитку особистості кожного працівника, підвищення його кваліфікації і розширення виробничого профілю, формування позитивного соціального клімату в трудових колективах, посилення соціально-політичної активності і вдосконалення всього способу життя.

Тісний взаємозв'язок всіх аспектів праці виявляється в тому, що якщо вище перелічені вимоги не дотримуються, неминуче відбувається зниження продуктивності праці. Так, несприятливі санітарно-гігієнічні і шкідливі для здоров'я умови праці призводять до втрат робочого часу у зв'язку із захворюваністю, наданням додаткових відпусток, скороченням найактивнішого періоду трудової діяльності людини. Дуже деталізований розподіл праці обмежує можливості розширення виробничого профілю людини і зростання його кваліфікації. Негативні соціальні взаємостосунки в трудових колективах можуть істотно понизити продуктивність праці за інших рівних умов його організації [3].

На відміну від ефективності і продуктивності «результативність праці» як економічна категорія визначається з огляду на досягнення стратегічних цілей підприємства. Залежно від ринкової кон'юнктури продуктивність зовнішня чи внутрішня ефективність можуть слугувати стратегічним напрямом реалізації корпоративної (загальної) або окремої функціональної мети організації. Натомість результативність у певному напрямі діяльності не завжди свідчить про підвищення продуктивності чи ефективності. Особливо це стосується фінансової та інвестиційної результативності – підвищення рентабельності, ліквідності, доходності цінних паперів, тощо. Зміни фінансових результатів залишаються за межами менеджменту продуктивності ще й тому, що продуктивність праці в сучасній теорії є характеристикою лише виробничої діяльності і не стосується безпосередньо фінансової та інвестиційної активності підприємства [3].

Багатогранність категорії «ефективність праці», взаємозв'язок із продуктивністю та результативністю визначають і проблеми оцінки її змістовності. Рівень ефективності праці характеризується системою взаємозв'язаних і взаємодоповнюючих натуральних і вартісних показників, кожний з яких відображає результат праці. Ці показники можуть бути використані в господарській практиці відповідно до їх економічної природи і тієї ролі, яку вони здатні відігравати в певній ланці господарювання.

У галузях матеріального виробництва такими показниками може бути: вид продукту, номенклатура і асортимент продукції, загальна кількість продукції і кількість продукції з розрахунку на одиницю робочого часу, обсяг продукції в грошовому виразі, витрати праці на випуск одиниці продукції. У сфері нематеріального виробництва показниками результативності трудової діяльності виступають: вид і обсяг одержаних результатів, їх наукова або художня цінність, актуальність, корисність, своєчасність, привабливість, а також обсяг діяльності в грошовому виразі і витрати праці на одиницю обсягу діяльності. Вимірювання ефективності сукупної праці здійснюється по показнику валового національного продукту. Висока ефективність праці означає досягнення поставленої мети з мінімальними трудовими витратами. При цьому ми погоджуємось з Т.А. Заєць [6], що засади продуктивного використання людської праці формуються не тільки через систему регулювання темпів, пропорцій і форм зайнятості, а й через високі кінцеві результати у вигляді соціально прийняттого рівня трудового доходу, задоволеного споживчого попиту населення та підвищення економічного зростання.

Висновки

Економічний зміст «ефективності» на макроекономічному рівні полягає у збільшенні результату з одиниці витрат сукупної праці. Категорія «ефективність» на рівні підприємства характеризує зв'язок між величиною отриманого результату його діяльності й кількістю інвестованих або витрачених у виробництві ресурсів.

«Ефективність праці» як економічна категорія характеризує ефективність використання одного з найголовніших на підприємстві видів економічних ресурсів – людської праці. В рамках вітчизняної традиційної термінології і господарської практики поряд з цим поняттям широко вживаються

й інші, такі як «продуктивність праці» та «результативність праці», що є близькими за своїм економічним змістом. Продуктивність праці є узагальнюючим показником ефективності використання людського капіталу, ефективності праці. Зростання цього показника є головним чинником подолання економічного спаду та підвищення ефективності національної економіки, а також є основним джерелом розширеного відтворення і підвищення добробуту працівників підприємств. На відміну від продуктивності результативність відображає, насамперед, інтереси власника суб'єкта господарювання і лише частково його найманих працівників, які не завжди співпадають із суспільними. І як стверджують класики теорії менеджменту, результативність є наслідком того, що робляться потрібні слушні речі, а ефективність – це наслідок того, що ці самі речі створюються правильно, тобто продуктивно.

Список використаних джерел

1. Буряк П.Ю. Економіка праці й соціально-економічні відносини: Навч. посібник. / П.Ю. Буряк, Б.А. Карпінський, М.І. Григор'єва. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 440 с.
 2. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Підручник / О.А. Грішнова. – К.: Знання, 2006. – 560 с.

3. Гуменюк В.Я. Менеджмент продуктивності: Навч. посібник / В.Я. Гуменюк, І.А. Рошик. – Рівне: НУВГП, 2010. – 203 с.
 4. Дієсперов В.С. Продуктивність праці – критерій стану і спроможності господарства / В.С. Дієсперов // Україна: аспекти праці, 2006. – №3.
 5. Завіновська Г.Т. Економіка праці: Навч. посібник / Г.Т. Завіновська – К.: КНЕУ, 2003. – 300 с.
 6. Заяць Т.А. Продуктивність людських ресурсів України та регіональні можливості її забезпечення / Т.А. Заяць // Україна: аспекти праці. – 2004. – №3.
 7. Кирич Н. Роль людського фактора у підвищенні ефективності роботи підприємства / Н.Кирич // Україна: аспекти праці. – 2008. – №5.
 8. Навчальний економічний словник-довідник: Терміни, поняття, персоналії / В.С. Іфтемичук, В.А. Григорев, М.І. Манілич, Г.Д. Шутак, Г.І. Башнянина. – 2-ге видання, виправлене і доповнене. – Львів: «Магнолія 2006», 2007. – 688 с.
 9. Ревенко А. Продуктивність праці в сучасних умовах / А. Ревенко // Україна: аспекти праці, 2008. – №2.
 10. Тимош І.М. Економіка праці: Навч. посібник / І.М. Тимош. – Тернопіль: Астон, 2001. – 347 с.
 11. Филиппова І.Г. Економіка праці і соціально-трудові відносини: конспект лекцій / І.Г. Филиппова. – Луганськ: Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, 2012. – 191 с.

*В.П. КУЗЬМЕНКО,
к.е.н., головний науковий співробітник НДЕІ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України,
доцент кафедри економічної теорії НаУКМА*

Еволюція складних еколого-економічних і соціально-політичних систем як фактор сталого розвитку держави

У статті проаналізовані та підтверджені автором його довгострокові прогнози еколого-економічних і соціально-політичних криз, виконані на основі системної теорії соціально-економічних та політичних циклів, що є актуальним в умовах перманентної глобальної соціально-економічної та політичної кризи 2008–2016. Дана комплексна оцінка еколого-економічних та соціально-політичних циклів і криз у СРСР, РФ та Україні.

Ключові слова: синергетика, еволюція, соціально-економічні цикли, еколого-економічні та соціально-політичні кризи.

*В.П. КУЗЬМЕНКО,
к.э.н., главный научный сотрудник НИИ Министерства экономического развития и торговли Украины*

Эволюция сложных эколого-экономических и социально-политических систем как фактор устойчивого развития государства

В статье проанализированы и подтверждены автором его долгосрочные прогнозы эколого-экономических и социально-политических кризисов, выполненные на основе системной теории социально-экономических и политических циклов, что является актуальным в условиях перманентного глобального социально-экономического и политического кризиса 2008–2016. Дана комплексная оценка эколого-экономических и социально-политических циклов и кризисов в СССР, РФ и Украине.

Ключевые слова: синергетика, эволюция, социально-экономические циклы, эколого-экономические и социально-политические кризисы.

*V.P. KUZMENKO,
Ph.D., associate professor, SRIE Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*

The evolution of complicated ecologo-economic and social-political systems as factor of sustainable development of the state

In the article to analysis and confirmis the author of his the long-term prognosis of ecology-economic and social-policy crises, fulfilled on the fundamentals of the system theory of social-economic and policy cycles, that is to the burning in conditions of the permanent global social-economic crisis 2008–2016. Complex evalute of ecology-economic and and policy crise in USSR, RF and Ukraine fulfilled.

Keywords: synergetics, evolution, social-economic cycles, ecology-economic and social-policy crises.